

מבט על, גיליון 714, 28 ביוני 2015

סוריה: בין התרחישים השליליים - הבחירה שבפני ישראל

אודי דקל ועומר עינב

מאזן הכוחות הנוכחי בסוריה מושפע מהשטח התלת-קוטבי במזרח התיכון – בין הציר השיעי בהובלת איראן לבין הציר הסוני בהובלת ערב הסעודית, כשהגורם הסלפי-ג'יהאדי, שבהובלת 'המדינה האסלאמית', מהווה קודקוד שלישי. שדה המערכה העיקרי כיום הוא בסוריה, שבשטחה מתמודדים ביניהם כל הגורמים בעלי האינטרס – הקבוצות המשתייכות ל'ציר השיעי'; הקבוצות השייכות ל'מחנה הסוני' ובכלל זאת גורמי ג'יהאד עולמי; 'המדינה האסלאמית'; המעצמות – רוסיה וארצות הברית; המיעוטים הנלחמים על חייהם, כמו כורדים, דרוזים, עלאווים; וכן המדינות הגובלות עם סוריה. בשל הקושי להעריך ולשרטט את מצב הסיום של המערכה בסוריה, נוטים לציין שלושה תרחישי-אב, בהנחה שסוריה לא תחזור למצבה כפי שהיה טרם פרוץ מלחמת האזרחים: (1) דומיננטיות איראנית בשיתוף חזבאללה והמיעוט העלאווי, שימשיכו לאחוז במרכזי הכובד בסוריה; (2) נפילת סוריה לידי הכוחות הסלפיים, עם דומיננטיות של 'המדינה האסלאמית'; (3) המשך הכאוס, ללא הכרעה ברורה, ערב רב של גורמים הלוחמים זה בזה.

מדיניות אי-התערבות ישראלית

מאבק הכוחות האזורי, שמשתקף בלחימה בסוריה, לצד אי-הוודאות אשר למצבה של סוריה בעתיד וחוסר היכולת לחזותו, ובפרט יכולת השפעה מוגבלת על המתרחש ואי-רצון לשקוע במערכות האזורית ולשאת באחריות לתוצאותיה, הובילו לגיבוש מדיניות אי-התערבות הישראלית במערכה. ממשלת ישראל סימנה לא מכבר את איראן כאיום המרכזי על מדינת ישראל – אם באופן ישיר ואם באמצעות זרועותיה – חזבאללה ומשטרו של בשאר אל-אסד. לכאורה, עד כה השתפר מצבה האסטרטגי של ישראל כתוצאה מתהליך ההתפרקות של החוליה הסורית ב'ציר האיראני', מבלי שנדרשה להשקיע תשומות ולקחת סיכונים גבוהים. כמו כן, רווחת הערכה, כי גדל מרחב האינטרסים המשותף של ישראל והמדינות הסוניות המתפקדות, ואף קיים בסיס לשיתוף פעולה ביניהן, הממוקד בחתירה לנטרל את ההשפעה האיראנית במרחב ולעצב את פניה של סוריה ביום שאחרי משטר בשאר אל-אסד. על רקע זה, ישראל נמנעת מלהקדים את המאוחר ולבחור מה התרחיש המועדף עליה מבין שלוש הברירות הרעות: דומיננטיות איראנית או 'המדינה האסלאמית' או המשך הכאוס בשטח סוריה. מדיניות זו התבססה על ההבנה, שאינה בלתי-הגיונית, כי במציאות הנוכחית אין תכלית בהיסמכות על גורם כלשהו ולא ניתן להשפיע על עיצובה של סוריה, ללא 'מגפיים בקרקע' קרי מעורבות צבאית מסיבית.

לקראת שינוי מצב אסטרטגי

זליגת האירועים מסוריה לישראל, אשר באה לביטוי בלחץ בני העדה הדרוזית על ישראל לסייע לבני עמם בהגנה עליהם, כמו גם ההערכה, כי קרבה נקודת ההיפוך שבה יאבד משטר אל-אסד את מאחזיו האחרונים – התפתחות שתביא את איראן להעצים את מעורבותה במלחמה בסוריה, ולצד זאת האפשרות ש'המדינה האסלאמית' תשתלט על מרחבים נוספים שיינטשו על ידי צבא אל-אסד, מחייבות את ישראל לקיים הערכת מצב אסטרטגית, לסמן את המצב והיעדים שייטיבו לשרת את האינטרסים שלה, ולהכווין את פעולותיה בהתאם.

הנחת היסוד של מקבלי ההחלטות בישראל לפני ובמהלך שינוי פני המזרח התיכון מאז 2011, היא שאיראן מהווה את האיום האסטרטגי העיקרי על ישראל. תכנית הגרעין השאפתנית של איראן, שמטופלת כעת גם במסגרת הבינלאומית, הייתה ועודנה המוקד למאמצי המדיניים והצבאיים של ישראל. זאת ועוד, ישראל מודאגת מהסכם בין איראן והמעצמות, שבמסגרתו איראן תוכר כמדינת 'סף גרעינית', ובד בבד, היא תמשיך להפעיל את זרועותיה, בעלות יכולת לטווח כל נקודה בישראל בנשק תלול מסלול מלבנון, מסוריה ואף מרצועת עזה, ולשגר פיגועי טרור לשטח ישראל. מצב זה, אינו קביל בראייתה של ישראל. מכאן נגזרת הציפייה הישראלית להתפרקות 'הציר האיראני'.

על ישראל להתמודד עם השקפתן של חלק ממדינות המערב (וייתכן אף של הממשל האמריקאי), לפיה דווקא איראן, היא גורם מייצב בכאוס השורר בסוריה, בעיראק ובמזרח התיכון כולו. זאת, בעקבות לחימתה ב'מדינה האסלאמית' ועל יסוד הערכה, כי היא מדינה אחראית, שניתן לכונן מולה 'כללי משחק' מקובלים.

בהנחה שמדינת ישראל צריכה להתארגן לקראת הבאות, ומתוך הבנה, כי הולכת ונשחקת הבחירה של עמידה מנגד, אזי עליה לרענן את מערכת השיקולים האסטרטגיים שמהם נגזרת מדיניות אי-ההתערבות. במסגרת זאת נדרשת חשיבה מאתגרת, המצביעה על תופעת 'המדינה האסלאמית' כאיום חמור אף מהאיום האיראני. תרחיש שבו הארגון מצליח לכבוש שטחים ברמת הגולן ולהתבסס בהם, יעמיד את ישראל פנים אל פנים מול גורם, שאינו פועל על פי כללי המשחק הבין-מדינתיים. זאת, בניגוד לאיראן, סוריה וחזבאללה, אשר מולם מתקיימת מערכת של כללי משחק וההגיונות סדורים. יש להניח, שאם רמת הגולן ושטחים נוספים שבשליטת אסד ושותפיו יפלו לידי 'המדינה האסלאמית', אזי גם הנשק לסוגיו, המצוי באותם שטחים, ייתפס בידי 'המדינה האסלאמית'. הניסיון מוכיח, כי 'המדינה האסלאמית' יודעת להפעיל מערכות נשק מתקדמות ולגייס פליטים מצבא עיראק וסוריה לשורותיה. נשק אסטרטגי ברשותה, יהיה מסוכן יותר לישראל מאשר אותו הנשק בידי 'הציר האיראני', עליו פועלים שיקולים מרסנים.

גורם נוסף לסימון 'המדינה האסלאמית' כאיום מרכזי, קשור במדיניותו ובמצבן של שכנותיה של ישראל וכן בבנות בריתה. אמנם, איראן ושלוחותיה מהוות אויב משותף לישראל ולירדן, מצרים ערב הסעודית ומדינות המפרץ, אך יכולתה לפגוע בהן, היא מוגבלת משום שאוכלוסייתן, היא ברובה המכריע סונית. אי לכך, איראן מתקשה לגייס אהדה בקרב רוב האוכלוסייה במדינות אלה וכך לשנות בהן את המאזן בין הכוחות הפנימיים. קושי נוסף הניצב בפני איראן בהקשר זה הוא, שמשאביה בעת הנוכחית מתוחים במספר רב של זירות במקביל. עקב כך, היא מתקשה לייצר מאסה קריטית של השפעה. לעומת זאת, 'למדינה האסלאמית' פוטנציאל איום גדול על המדינות השכנות לישראל שכן ביכולתה להשפיע על קבוצות אוכלוסייה סוניות מתוסכלות, שדרךן חסומה. ואכן, מתנדבים מקרב המדינות הסוניות מצטרפים לרעיון 'המדינה האסלאמית' ואף לשרותיה. עד עתה, האיום הכולל במאמץ רב על ידי המשטרים השולטים, אך התעצם והתרחב במדינות הכושלות והמתפוררות באזור. השתלטות של 'המדינה האסלאמית' על סוריה, ואפילו על מרבית שטחה, עשוי לחולל גלי הדף בדמות כאוס בירדן, בלבנון, בחצי-האי סיני ואף בערב הסעודית ובנסיכויות המפרץ.

מזווית הראייה הישראלית, קשה לדמיין הרבה תרחישים שליליים יותר מהצפת ירדן בפעילים של 'המדינה האסלאמית', המאיימים על בית המלוכה ומערערים את היציבות בממלכה. שיקול חשוב נוסף בקביעת המדיניות הישראלית, הוא מערכת היחסים בינה לבין ארצות הברית, אשר גמרה אומר להיאבק ב'מדינה האסלאמית' תחילה. פגיעה ישראלית באיראן, גם אם בעקיפין, עשויה לגרום להתחזקות 'המדינה האסלאמית', ותהווה נדבך שלילי נוסף במערכת היחסים המתוחה בין ישראל לארצות הברית. זאת ועוד, פגיעה כזו עלולה אף להתנגש באינטרסים של מדינות המערב, בתקופה שישיראן נדרשת לסייע לממשלותיהן במאבק שהן מנהלות בחרמות ובמסעות הדה-לגיטימציה נגד ישראל.

מה בכל זאת ישראל יכולה לעשות?

בתוך הסבך הזה, ישראל בחרה להתמקד במענה לתרחיש המשך הכאוס, ופעלה ליצירת מנופי השפעה על קבוצות מורדים והנהגות מקומיות בדרום סוריה ובפרט ברמת הגולן. הסיוע ההומניטרי שמוגש מצד ישראל לגורמים אלו, המזוהים כמורדים הנלחמים במשטר אסד ובכוחות המסייעים לו – קודם האיראניים, חזבאללה ומליציות שיעיות – מבסס דימוי, כי ישראל תומכת הומניטרית וצבאית בגורמי ג'יהאד סלפי, כמו ג'יהאד אל-נוסרה, הנלחמים במשטר אסד. דימוי זה מועצם על ידי גורמי 'הציר' – איראן, משטר אסד וחזבאללה – שאף מפעילים לוחמת מידע שתכליתה להמריד את האוכלוסייה הדרוזית בישראל נגד מדיניות ממשלת ישראל והסיוע ההומניטרי שמוגש על ידה ברמת הגולן.

המענה היחיד, המתאים למגוון התרחישים שצוינו, הוא חיזוק והרחבת מנופי ההשפעה הישראלים בדרום סוריה וברמת הגולן. לשם כך, מומלץ לתכנן אסטרטגיה משותפת עם ירדן, בגיבוי אמריקאי, לכינון אזור השפעה משותף בדרום סוריה. במסגרת זאת, לחתור לתיאום עם שחקנים "חיוביים" (או פחות שליליים), כמו כוחות 'צבא סוריה החופשית', קהילות מקומיות, ארגונים שאינם נמנים על הקבוצות הסלפיות הקיצוניות, וקבוצות מיעוטים, כגון הדרוזים. שותפויות עם גורמים אלה, גם אם מוגבלות בזמן בלבד, תתבסס על סיוע צבאי והומניטארי, אספקת צרכים חיוניים לאוכלוסייה, עד לכדי יצירת כלכלת גבול, שכוללת נתיבי אספקת סחורות מישראל לדרום סוריה. לישראל ולירדן יכולות אוויריות ויכולות מנגד מתקדמות, שבאמצעותן תוכלנה לכוון 'אזור אסור לטיסה' בשטחים מוגדרים, ובד בבד להעניק מעטפת הגנה מנגד לשחקנים שישתפו עמן פעולה, ללא הפעלת כוחות יבשתיים. פעילות בכיוון זה, תחזק את הברית האסטרטגית בין ירדן לישראל, תבלום את התרחבות ההשפעה של איראן וחזבאללה מחד גיסא, ושל ג'יהאד אל-נוסרה וגורמי ג'יהאד סלפיים מאידך גיסא, ותמנע את היווצרותו של 'וואקום', שאליו שואפת לחדור 'המדינה האסלאמית'. חשוב, כי הדרוזים, הן בהר הדרוזים והן ברמת הגולן הסורית, יהיו חלק ממערך השחקנים המסומנים כשותפים של ישראל וירדן. בתוך כך, ישראל וירדן תסמנה מרחב מוגן אליו יוכלו להימלט פליטים דרוזים ולהעניק להם את הסיוע ההומניטארי הנדרש.